

■ Mestratge

L'activitat pedagògica de Pau Casals

Josep M. Figueres, historiador

Pau Casals (el Vendrell, 1876 - San Juan de Puerto Rico, 1973) és conegut internacionalment per una triple faceta, com a compositor, director i intèrpret. Va esdevenir un músic complet, com li agradava de definir-se. Va excel·lir en les tres facetes i va aconseguir ser l'intèrpret solista de violoncel més reputat del segle XX. També hi ha una altra faceta important com a pedagog que no ha estat gaire considerada, tot i que la seva tasca en aquest àmbit ha estat intensa i constant. L'objectiu d'aquesta nota es mostrar una visió sintètica de la tasca docent de l'il·lustre músic al llarg de la gairebé centúria de vida. Casals sempre va assumir la tasca d'ensenyar, tradicional en els músics al llarg del XIX i XX; ho va veure en el seu pare de petit i ell també va exercir un mestratge des del 1900 fins que es va morir, pràcticament. Fins i tot el va exercir de forma regular en cursos, sempre a alumnes triats, en sessions en què l'alumne tocava i el mestre comentava, com han explicat els germans Iwasaki en una sessió oberta molt bonica que glossava aquesta docència basada en la pràctica.¹

Primeres tasques docents a Barcelona

La primera activitat professional com a docent de la música va ser a Barcelona, quan el seu mestre a l'Escola Municipal de Música de Barcelona, Josep Garcia, va marxar a l'Argentina per motius amorosos i va deixar la seva tasca en aquesta escola a les seves mans, i també en altres centres, com l'Escola de Música del Liceu, i en serveis religiosos, a més de la docència particular. Un Casals ben jove que vorejava els vint anys ho va assumir per a tranquil·litat familiar, atès que en aquell moment incipient de la carrera encara no era reconegut, com més tard va aconseguir-ho amb les gires, en què tants èxits va assolir. En aquests centres musicals barcelonins tanmateix hi va ser poc temps, perquè les gires ben aviat el van absorbir i no va poder-ho compaginar. Va rebaixar docència, però no la docència particular, en què podia combinar el que volia: seleccionar l'alumne, fixar els horaris i uns honoraris alts. La classe de Casals era molt

Pau Casals dirigeix una classe magistral a Marlboro (Estats Units)

especial: consistia en sessions llargues, sovint de fins a tres hores, en les quals l'alumne tocava i després Casals li feia comentaris tot discutint la tècnica i tocant. També parlava sobre la concepció musical o bé explicava anècdotes de la seva vida; sovint, doncs, era una conversa distesa on acostumava a parlar de la vida i demanava opinions.

L'activitat de Casals va anar sempre lligada des de ben jove a la docència musical. Així, des de l'Escola Municipal de Música de Barcelona, el 1896, el mateix centre on havia estudiat i d'on va ser professor, fins a la important École Normale de Musique de Paris, fundada juntament amb Alfred Cortot i Jacques Thibaud —en la qual al 1906 havien creat el famós trio Casals-Cortot-Thibaud. D'aquesta etapa no hem trobat referències als arxius francesos, tot i el concurs actiu del músic Narcís Bonet, amic de Casals i professor del centre, però coneixem les principals dades d'aquesta

¹ Sessió *Diàlegs de la Música* del 9 de juliol de 2015, a Barcelona, organitzada per la Fundació Pau Casals amb els germans Iwasaki, que van exposar la metodologia de Casals com a mestre, en un diàleg conduït per Joan Vives amb mestratge. En acabar hi va haver una audició en la qual el músic va interpretar *El cant dels ocells* amb tal intensitat que l'auditori, català i amb àmplies vivències en aquesta peça, es va posar dret de l'emoció per la qualitat i l'alt nivell d'aquesta interpretació.

gran obra, que encara perviu com una de les grans iniciatives de Casals a París. Encara avui el centre recorda Casals amb estimació per la feina feta.

Casals tenia el sentit docent a flor de pell, el vivia, i tant és així que consten testimonis que en els assaigs de la famosa Orquestra Pau Casals hi havia músics que no havien d'assajar obligatòriament però hi anaven per aprendre com una oportunitat única. Els assajos eren una autèntica escola, una formació que ningú no volia perdre's. El món musical ho sabia i hom es delia per estudiar amb ell. Eren més que simples classes: era un viure la música a fons. Casals coneixia primer la persona, l'escoltava, la feia tocar i aleshores podia ser-ne el professor.

Al llarg dels anys deu i vint, va agafar embranzida la docència puntual particular, amb noms com les qui seran futures companyes, Guillermina Suggia, Francesca Vidal o la seva esposa, Marta Montañez, amb qui va mantenir també aquesta tasca docent, atès que a Prada, en l'exili dels quaranta i cinquanta, aquesta va ser una activitat ben rellevant. Coneixem amb un cert detall les classes a la que va ser la seva companya quan va enviuadar, Francisca Vidal. Ens diu Saskia Hagemeijer que les classes a Vidal van començar el gener de 1896 i que eren molt dinàmiques. Es van acabar al desembre, quan Casals va anar a París. Va fer classes a les tres, a Portugal, a Espinho, a Barcelona i Prada, respectivament, i simbolitzen la docència que va efectuar sempre al llarg de tota la vida.

École Normale de Musique de Paris

Acadèmicament, en centres reglats, té un interès molt especial l'École Normale de Musique de Paris, en la qual va ser professor. Amb els altres integrants del cèlebre Trio Cortot-Casals-Thibaud, va viure una etapa molt intensa a la capital francesa, on tenia fixada la residència. A l'École participa Auguste Mangeot, propietari i director de *Le Monde Musical*, que tanta importància va tenir en la creació de la imatge internacional de Casals. Casals hi inverteix vint mil dòlars i participa al centre com un més dels seixanta professors. Diran Alexanian, autor d'un llibre sobre tècnica de violoncel, va ser el professor de violoncel, substituït el 1929 per Maurice Eisenberg. Casals hi anava els estius i impartia una sessió especial, que era seguida amb expectació, com una gran lliçó. Alexanian, tot i la joventut, mantenia una posició d'una gran exigència i fins gosava retreure a Casals errades a les *suites*, segons Saul Bellow,² com quan li va dir, després d'una llarga interpretació de diverses *suites*, que havia fet tres errors. Casals no va contestar. Però va esdevenir l'interpret únic i extraordinari d'aquestes composicions i encara no igualat, com reconeix la crítica internacional especialitzada.

²Saul BELLOW, *The Jerusalem and Back*, Londres, Alison Press, 1976, p. 6. Cf. Robert BALDOCK, *Pau Casals*, 1994, p. 162.

Com a mestre, com mostren les filmacions, no feia retrets ni renys, explicava mostrant i l'alumne s'hi lliurava plenament en capbussar-s'hi amb sentiments i emocions. No era una tècnica freda. Era tota la persona que s'hi abocava i es fusionava amb la música. Maurice Eisenberg també n'era un amic íntim, i Casals li va demanar el 1953 que assumís la direcció del Centre Internacional del Violoncel de Londres, del qual era president el mateix Casals. Deixeble i amic, aprenia de Casals i, amb una fidelitat absoluta, compartien una amistat pura. Tots els estius, Eisenberg anava a Sant Salvador, i Casals a casa seva, a París. Música amb i entre amics, com li agradava a Casals.

La docència a Prada de Conflent

A les classes que feia a vil·la Colette, a la ciutat rossellonesa, hi van anar fills d'amics, com Andreu Claret, un dels germans Claret, amb un alt prestigi, que van ser també afillats de Casals, i també hi van anar diverses persones, que tindran un paper important a la seva vida. Els alumnes anaven a Prada d'arreu. Així hi anava, des de Mèxic, a la segona meitat dels anys cinquanta, el violoncel·lista Lluís Garcia Renard, fill de Josep Garcia Borràs, català amb qui va tenir una intensa relació —va ser el promotor d'*El pessebre* en l'estrena a Acapulco—, que escriu a Casals el 8 d'octubre de 1952:

École Normale de Musique de Paris. Foto: Josep Maria Figueres

Benvolgut mestre: el meu fill Lluís, m'informà que vostè no es trobava gaire bé a les darreries de la seva estada a Zermatt. El retorn a la llar i el sentir-se novament a redós del seu Canigó, tros de la nostra terra, confio hauran restablert completament la seva salut; de tot cor ho desitjo.

El mestre Von Tobel m'ha escrit darrerament i ha estat prou gentil de fer-me conèixer les impressions de vostè quant a la participació del meu fill al curs de Zermatt.

En Lluís m'ha comunicat, amb paraules que encara traspuaven una immensa emoció, el darrer acte del Curs: el *Cant dels ocells* —cant d'exili— i una copa alçada per Catalunya! Aquesta Catalunya que suava es trobava a Zermatt, com es troba arreu del món on hi ha exiliats [...].³

Hi anaven alumnes des dels d'Estats Units fins al Japó, ja que el prestigi era notable. Una alumna remarcable va ser Lillian Littlehales, autora de la primera biografia extensa publicada en anglès als Estats Units i, posteriorment, ampliada i editada a Mèxic, que va traduir a l'espanyol el també músic Baltasar Samper, per a Joan Grijalbo, també exiliat, a l'editorial Gandesa. Altres alumnes, però, van ser rebutjats, com ara un jove que el 1949 va viatjar des de Nova Zelanda a Prada i i va haver de tornar-se...

Classes magistrals a Zermatt i a Marlboro

A Zermatt, a Suïssa, hi vivia el seu amic Ernest Christen, amb qui va mantenir una activa correspondència, fet que malauradament no explica amb detall al llibre que dedica a Casals (1956). Sabem que li agradava Zermatt, un espai turístic molt bonic, com es pot comprovar en les postals conservades al fons Casals, pel paisatge espectacular i una natura meravellosa. Igualment li agradaven els boscos nord-americans de Marlboro, Virgínia, on el visitaven amics catalans com Mercè Guarro, que en va deixar un testimoni vital en un breu llibre memorialístic dedicat a Casals. S'hostatjava a l'hotel local Mont Cervin —almenys del 1952 hi ha cartes. Cal dir que, encara que vivia a Puerto Rico, els estius que anava a Europa Zermatt era un destí sempre present, com les visites a la reina Elisabeth a Bèlgica o a les ciutats estimades, com París. Una revista de catalans a Suïssa recorda l'etapa de Casals en aquest indret des del 1951:

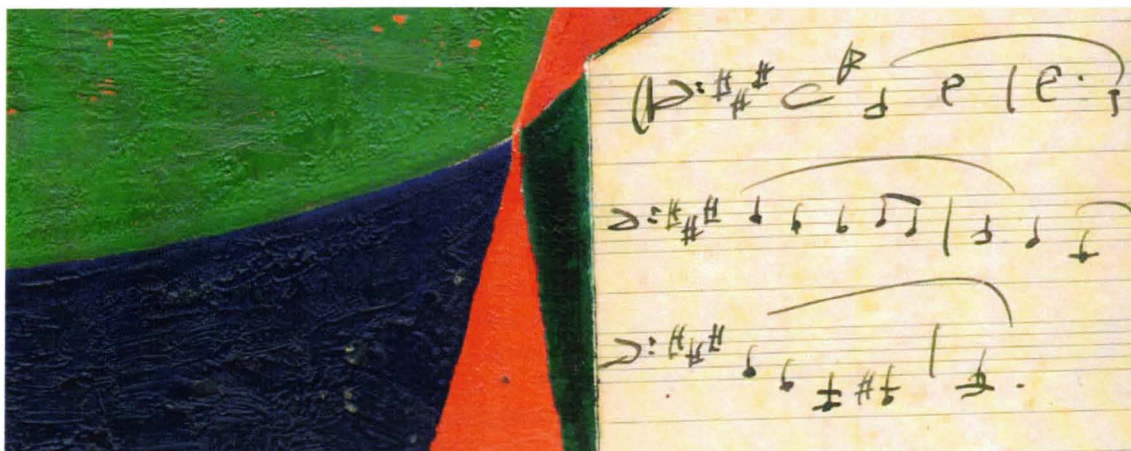
Profundament enamorat d'aquest lloc, no pogué negar-se l'artista a donar un concert, al que hi [sic] assistiren el petit nucli d'habitants de la zona i els curts esportistes que es van trobar, inesperadament, amb aquest magnífic obsequi espiritual. Sempre li agradà [sic] al mestre aquests petits auditoris. Tres anys abans havia executat un memorable concert en una de les cambres de la casa de Beethoven a Bonn, on solament seixanta persones tingueren el privilegi de sentir-lo [sic]. Sortosament resta per a la posteritat una impecable gravació d'aquest recital.

[...] Any darrera any va anar prenent forma definitiva l'organització dels cursos. Notables concertistes i compositors col·laboraven amb el geni català a l'ensenyament de diferents especialitats musicals. [...] era l'oportunitat de comptar amb mestres com [...] Karl Engel al piano, Hans Willy Haesslein en cant, Rudolf Tobel en violoncel, Emil Hauser i Sandor Vegh en música de cambra, piano i violí.⁴

Zermatt té importància en la vida musical de Casals, ja que hi va assistir regularment, fins i tot al final d'agost del 1957, quan va patir l'atac de cor que va comportar la suspensió de molts compromisos, com els concerts amb Horszowski a la Beethovenhaus de Bonn, el Festival de Prada i el primer Concurs Internacional Pau Casals. Li plaïa el diàleg amb joves violoncel·listes, i a vegades el visitaven amics com Horszowki. L'amistat amb Franz Seiler va ser determinant, i també amb altres amics suïssos, com von Tobel. Un dels alumnes més tenaços va ser l'americà Bernard Greenhouse, que és la inspiració del recent llargmetratge sobre Casals, *Pau, la força d'un silenci*, en què un joveníssim violoncel·lista travessa mig món per rebre lliçons del mestre.

³Conservat a l'ANC, Inr 367, uc 96.

⁴Jaume MORERA, «Pa Casals i Zermatt», *Plançó*, 2 (maig 1963)

Portada del llibre en homenatge a Pau Casals. École Normale de Musique de Paris

Cada any Casals i Marta Montañez anaven a festivals; a la primavera, als festivals de San Juan, després a Prada (i també hi impartia classes), al juliol, a Marlboro, i a l'agost, a Zermatt. Als anys seixanta, aquest programa va consolidar la seva influència musical. Molts músics hi anaven com si fos una peregrinació, diu Baldock. Casals esdevenia, amb els festivals, la docència i els concursos de violoncel sota la seva advocació, un referent internacional en el món del violoncel.

Classes al Conservatori de San Juan de Puerto Rico

En l'etapa final de la seva vida, després de gairebé vint anys a l'illa caribenya, la tasca docent va continuar, i va ser especialment significativa la del Conservatori de San Juan de Puerto Rico, on va tenir un paper cabdal, tot i que per l'edat no va assumir les tasques del dia a dia. Es conserven, assenyala el professor porto-riqueny José Delannoy, els enregistraments sonors de sis sessions docents que, com l'enregistrament cinematogràfic ben conegut com a lliçó enregistrada amb tot detall, ens mostra la vitalitat, quan hi ha música entremig, del genial músic i alhora el paper determinant que té aquesta tasca, perquè l'estima profundament. La docència forma part de la vida de Casals i, al costat de les tres facetes més conegudes, caldria sumar-hi la de pedagog, amb tots els honors.⁵ A Puerto Rico la seva activitat musical va decaure, per la força dels anys, tot i l'alt nivell que conservava, com ho demostra la composició de *Himne a les Nacions Unides*, obra de relleu. Però no assistia als festivals i la docència no tenia el ritme de la dècada anterior. Feia més de vuit dècades que duia a terme la seva activitat.

Servir la música

Casals va tenir molts deixebles. Dels germans Claret als biògrafs que hem esmentat, però en un cas un deixeble va excel·lir, Gaspar Cassadó, tot i

els malentesos derivats de la manca de sentit cívic de compromís, perquè va anar a tocar a l'Alemanya hitleriana, cosa que Casals li va reprovar durament. Cassadó va ser un dels primers deixebles d'alt nivell, que del 1908 al 1914 va viure a París per poder rebre les lliçons de Casals, i segurament és el deixeble que va estar més temps amb Casals. Aquest important violoncel·lista català deia que Casals feia el contrari que la majoria dels grans músics: enlloc del refinament només volia servir la música. Escriu Cassadó:⁶

Recordo que quan era alumne, mentre estudiava un dels concerts en la interpretació de Casals en les lliçons, em va semblar que, finalment, havia descobert el secret de la seva manera de tocar; però un temps més tard vaig anar a un dels seus concerts i hi interpretava el mateix concert però no de la mateixa manera. Una vegada, sent a Berlín el 1925, vaig anar a escoltar un concert de Casals. El programa incloïa la cinquena suite de Bach. Aquesta insuperable interpretació em va fer tal impacte que vaig córrer cap a ell per a felicitar-lo i dir-li: «Mestre, hauria de publicar aquesta suite amb la seva versió. —Vols dir? —em va dir amb una certa preocupació—. O creus que si pogués no ho hauria fet fa molt de temps?» En aquell moment no vaig poder captar tota l'essència del que m'acabava de dir. Però quan em vaig fer més gran, el vaig entendre perfectament. Mols moments essencials de la interpretació no poden fixar-se d'una vegada per sempre, encara que un intèrpret els pugui imaginar tots en la seva ment. Però en el procés d'interpretació d'un artista hi apareix un altre factor: inspiració, entusiasme, nascuts d'un moment. És possible afirmar que un gran artista és un improvisador al mateix temps. Mai no toca dues vegades la mateixa obra de la mateixa manera. ●

⁵ Josep M. FIGUERES, *Homenatge a Pau Casals (1876-1973)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Publicacions, 2020, col·l. Catalans Il·lustres.

⁶Cf. Lev. GINSBURG, *History of the Violoncello*, Paganiana Publications, p. 163. Cf. Mònica PAGÈS, *Gaspar Cassadó*, Barcelona, Amalgama Edicions, 2000, p. 23.